

УДК 340.15: 341.241.8 «20»

**КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО І ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: КЛАСИЧНА ТРАДИЦІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Гавриленко О. А.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного
і європейського права
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Сироїд Т. Л.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного
і європейського права
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: статтю присвячено висвітленню процесів становлення та розвитку кафедри міжнародного і європейського права Харківського університету. Наголошено, що початки її було закладено водночас із формуванням вищого навчального закладу. Звернено увагу на науковий та педагогічний доробок учених, що працювали на кафедрі протягом XIX – початку XX ст. до її розформування у зв'язку з ліквідацією у 1920 р. юридичного факультету університету. Висвітлено процес відродження кафедри в контексті відновлення та розвитку в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна юридичного факультету.

Ключові слова: міжнародне право, Харківський університет, університетські статuti, ад'юнкт, професор, приват-доцент.

Аннотация: статья посвящена изучению процессов становления и развития кафедры международного и европейского права Харьковского университета. Отмечено, что основы ее были заложены одновременно с формированием высшего учебного заведения. Обращено внимание на научное и педагогическое наследие ученых, работавших на кафедре в течение XIX – начала XX в. до ее расформирования в связи с ликвидацией в 1920 г. юридического факультета университета. Освещен процесс возрождения кафедры в контексте восстановления и развития в Харьковском национальном университете имени В. Н. Каразина юридического факультета.

Ключевые слова: международное право, Харьковский университет, университетские уставы, адъюнкт, профессор, приват-доцент.

Annotation: the article is devoted to the coverage of the formation and development processes of the Department of International and European Law of Kharkiv University. It was emphasized that its beginnings were laid simultaneously with the formation of an educational institution. The attention was paid to the scientific and pedagogical achievements of scientists who worked at the department during the nineteenth and early twentieth centuries. before its dissolution in connection with the liquidation in 1920 of the Faculty of Law of the University. The process of revival of the department in the context of restoration and development in the Kharkiv National University named after V.N. Karazin of the Faculty of Law is highlighted.

Key words: international law, University of Kharkiv, university statutes, adjunct, professor, private associate professor.

Останнім часом проблеми становлення та розвитку юридичної освіти та науки в Україні привертають пильну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, об'єктом дослідження все частіше стає діяльність кафедр – базових структурних підрозділів закладів вищої освіти, які здійснюють навчально-виховну та методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін, а також проводять наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Вивчення історії кафедр надає можливість створити уявлення про наступність науково-педагогічних шкіл, визначити чинники їхнього подальшого ефективного функціонування.

Однією з провідних і найдавніших кафедр юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна є кафедра міжнародного і європейського права, яка спеціалізується на викладанні дисциплін та проведенні наукових досліджень у царині міжнародного права та його історії, підготовці науково-педагогічних кадрів. Її передісторія розпочинається з 1805 р., коли у складі етико-політичного відділення щойно створеного Харківського університету, було започатковано кафедру прав природного, політичного та народного [1, с. 12]. Народним правом або правом народів у той час іменували право міжнародне. Протягом 1807-1835 рр. на кафедрі працювали Й. М. Ланг, що викладав навчальну дисципліну «Право природне, державне та народів» (1807-1813 рр.) [2, с. 7, 271] та Б. Рейт, який з 1815 по 1820 рр., читав курс «Природне право: приватне, публічне та народне» [2, с. 8].

За університетським статутом 1835 р. на юридичному факультеті було створено вже окрему кафедру початків (основ) загальнонародного правознавства (*ius gentium*) [2, с. 41] в особі Т. Ф. Степанова [3, с. 313], який викладав свій предмет студентам протягом обох семестрів третього курсу. Як зазначають автори історії юридичного факультету Харківського університету, за перші сто років його існування, розроблений ним курс спирався, насамперед, на фундаментальні праці німецьких професорів Г. Ф. Мартенса («Нарис сучасного європейського міжнародного права» [4]) та Й. Л. Клобера («Новітнє європейське народне право») [5]. У подальшому Т. Ф. Степанов підготував до видання власний курс «Право народів і дипломатія», який, однак, унаслідок низки обставин так і не побачив світ і нині зберігається в архіві рідкісних видань ЦНБ Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [6].

З приводу керівництва кафедрою вбачається доцільним наголосити на зауваженні О. В. Тарасова, який досліджував історію становлення харківської школи міжнародного права. Зокрема, він зазначав, що в XIX – на початку XX ст. поняття кафедри «пов'язувалося не так зі структурним підрозділом, як з наявністю лекційного курсу з конкретної навчальної дисципліни і, відповідно, з посадою лектора» [7, с. 43]. Зважаючи на це, некоректно було б говорити, що Т. Ф. Степанов був її завідувачем. Насправді, відповідно до ст. 12 загального університетського Статуту 1835 р. [8], міжнародне право (під найменуванням «Початки (основи) загальнонародного правознавства (*Jus gentium*)») було виокремлено як самостійну навчальну дисципліну. Викладати її мав фахівець, що обіймав би посаду професора. Водночас, інших співробітників кафедри міжнародного права на той час просто не могло існувати. Як наголошує О. В. Тарасов, «ад'юнкти, як помічники професорів, могли тимчасово посідати їхню кафедру в разі хвороби або відсутності професорів (ст. 90 університетського Статуту 1835 р.). Згодом поняття кафедри було перенесено на викладачів, які читали паралельно один у той самий курс» [7, с. 43-44]. Але таке розширення кафедр стало можливим лише після значного збільшення кількості студентів (адже, як свідчать джерела, перший випуск етико-політичного відділення, що відбувся 1818 р., складала лише 13 осіб) [1, с. 10] та зумовленою цим появи додаткових викладацьких посад.

Після того, як Т. Ф. Степанов вийшов на пенсію, викладання на кафедрі з 1846 по 1849 рр. здійснював професор С. М. Орнатський, а з переходом його на роботу до Московського університету – професор Г. С. Гордєєнков (Гордієнко), який водночас проводив також заняття з кримінального права [2, с. 41-42]. Опісля раптової смерті останнього, зважаючи на нагальну необхідність, викладання загальнонародного права тимчасово було покладено на тодішнього декана юридичного факультету, фахівця з римського права та історика цивільного права польсько-литовської держави О. М. Міцкевича (рідного брата видатного польського поета Адама Міцкевича) [9, с. 171-172].

Наступний період в історії кафедри пов'язаний з іменем вихованця юридичного факультету Харківського університету видатного вченого-міжнародника Д. І. Каченовського, ім'я якого набуло широкого розголосу не лише в Російській імперії, але й далеко за її межами [10]. У травні 1849 р. ним було захищено магістерську дисертацію «Про володарювання над морями» (яка, на жаль, з політичних міркувань так і не була опублікована) і в грудні того самого року його було призначено на посаду ад'юнкта. Так почалося його професійне наукове та викладацьке життя у Харківському університеті [11]. Вже невдовзі, завдяки своїй ерудиції та працездатності він завоював заслужений авторитет і в 1850 р. був обраний на посаду секретаря юридичного факультету [12, с. 28]. У 1855 році Д. І. Каченовський захистив докторську дисертацію «Про каперів та призове судочинство у відношенні до нейтральної торгівлі» [13], в якій розглянув як історію самого явища, так і актуальні на той час аспекти проблеми. Як наголошувала Н. Г. Охотнікова, теоретичні положення, опрацьовані в дисертації вченого, набули практичної форми: Паризькою декларацією про морську війну від 16 квітня 1856 р. каперство було заборонено [14]. У грудні того ж року Д. І. Каченовський отримав звання екстраординарного професора, а в 1858 р. – ординарного професора по кафедрі загальнонародного права та дипломатії.

За університетським Статутом 1863 р. відповідно параграфу 15, на юридичних факультетах мали бути створені «тринадцять кафедр при 13 професорах та шести доцентах». Однією з них мала стати кафедра міжнародного права [15]. Її посів Д. І. Каченовський, на той час вже широко відомий як блискучий лектор, палкий оратор, який не боявся відкрито виголошувати свої думки, навіть політичної спрямованості. Як зазначає О. М. Богдашина, вчений не приховував власної позиції та публічно критикував політику російського уряду, висловлювався за необхідність проведення реальних демократичних реформ: розширення виборчого права та місцевого самоврядування, проголошення політичної свободи і запровадження конституційної монархії на кшталт англійської [16, с. 47; 17, с. 108-109].

Незважаючи на нетривале життя, Д. І. Каченовський встиг опублікувати понад сто наукових праць. Визначне місце серед них посідає «Курс міжнародного права», перша (теоретична) частина якого побачила світ у 1863 р., а друга, присвячена питанням історії міжнародного права в стародавню добу та середні віки – у 1866 р. Багато з думок, виголошених у цій його праці, й нині звучать надзвичайно актуально: «Закопи історії, так само як і закони природи, торжествують над політичними планами сильних землі. Держави, ворожі людству, падають, людство вдосконалюється... Немає боротьби більш грандіозної, в якій би свобода мала такий широкий простір, як боротьба держав; немає перемоги більш славетної для людства, ніж перемога міжнародного права над злою волею тиранів і загарбників. Маємо сподіватися, що право завжди протистоятиме сваволі... Вища його мета – сприяти захисту порядку і свободи, безпеки суспільства й користі людства» [18, с. 63, 95].

Продовження історичного викладу міжнародного права автор планував видати у 1868 р., але тяжка хвороба завадила реалізації проекту. Наприкінці 1872 р. професор Д. І. Каченовський помер від сухоти. Перед смертю, він заповів, щоб дев'ятсот рублів з його невеликих заощаджень, які він лишив у спадщину своїй матері, були покладені до банку з тим, щоб відсотки від них використовувалися «на премії та стипендії або допомогу студентам, які виявили особливі знання в галузі міжнародного права, а також для друкування написаних ними творів або зроблених перекладів із цього предмета» [12, с. 32].

У 1873 році кафедру міжнародного права посів випускник Харківського університету, на той час вже широко відомий історик права, професор А. М. Стоянов. Його лекції, прочитані протягом 1873/1874 навчального року, були записані студентами та видані книгою у 1875 році [19]. Як зазначають автори історії юридичного факультету за перші сто років його існування, це видання на той час було першим повним російськомовним курсом міжнародного права [2, с. 175]. Пізніше видатний фахівець з міжнародного права професор В. П. Даневський, високо оцінюючи опублікований курс лекцій, зазначав: «Насамперед, у книзі Стоянова знаходимо ту перевагу, яка не завжди зустрічається в історичних частинах у публіцистів нашої науки: через усю історію міжнародних зносин та права проведено одну думку і показано прогресивно-поступальний рух цього права, особливо від Вестфальського конгресу і до наших днів... Згодячи усе нами сказане про «нариси» Стоянова до єдиного цілого, ми не можемо не визнати, що попри деякі недоліки його праці щодо системи та окремих моментів, капітальний твір його відзначається безсумнівним талановитістю, знанням справи, багатством літератури та матеріалу, а також свіжістю та гуманністю поглядів» [2, с. 175].

3 січня 1878 р. читання лекцій з міжнародного права розпочав приват-доцент В. П. Даневський, якого, за пропозицією А. М. Стоянова у травні 1879 р. загальними зборами професорів юридичного факультету було одногослосно обрано на посаду штатного доцента кафедри. З притаманною йому енергією вчений активно працював над докторською дисертацією. Обов'язковою вимогою до осіб, які готувалися до захисту такої дисертації, на той час було набуття міжнародного досвіду. Зважаючи на це, з лютого 1880 р. В. П. Даневський виїздив у двадцятимісячне відрядження за кордон, під час якого його було прийнято на посаду члена-співробітника Інституту міжнародного права, штаб-квартира якого від початку його діяльності в 1873–1878 рр. розташовувалася у Генті, а з 1878 по 1892 рр. перебувала в Брюсселі (Бельгія) [20, с. 22–23]. Перебуваючи у відрядженні В. П. Даневський зібрав надзвичайно багатий матеріал, який після повернення на батьківщину було опрацьовано, оформлено та опубліковано в Санкт-Петербурзі у вигляді монографії [21]. Докладну рецензію на цю роботу, надану О. М. Стояновим, надруковано в журналі «Юридичний вісник» [22]. Наслідком наполегливої праці став захист у 1882 р. у Київському університеті докторської дисертації на тему: «Система політичної рівноваги і легітимізму та початок національності в їх взаємному зв'язку: історико-догматичне дослідження» [23, с. 8].

Деякі з висновків, яких В. П. Даневський дійшов майже півтора сторіччя тому, не втратили актуальності й донині. Зокрема, він констатував, що у сфері міжнародних відносин доволі часто «початки національності зіштовхуються з так званим правом завоювання», внаслідок якого відбувається насильницьке відторгнення частини однієї держави та приєднання її до іншої. Водночас, загальна тенденція розвитку міжнародного права, на думку вченого, створює умови для докорінних змін: «право завоювання швидко йде до зникнення і скоро зовсім не буде мати *raison d'être*» [21, с. 313]. «Відчуження території (серед миру чи внаслідок війни) можливе лише після поголового голосування населення, обставленого всіма гарантіями для правильної та сумлінної організації подання голосів» [21, с. 333]. В. П. Даневський вважав, що якщо такі гарантії були досяжними, то вони настільки б обмежували агресора, що війна перетворилася б на «безглузду (у величезній більшості випадків) справу» [21, с. 333].

Після повернення до Харкова, в лютому 1883 р. вченого було обрано екстраординарним професором, а в лютому 1884 р., знов таки за ініціативи А. М. Стоянова, – ординарним професором кафедри міжнародного права [2, с. 73]. Сучасники В. П. Даневського згадували його, як надзвичайно працездатну та обдаровану людину. «Він віддавався роботі усім серцем; вона поглинала його. Працюючи над якоюсь темою, він переймався нею, забуваючи все інше. Викладаючи те, чим він зацікавився, він хвилювався та хвилював інших», – пізніше згадував професор Харківського університету М. М. Алексєєнко [24, с. 17–18]. В. П. Даневський був відомий не лише як автор численних наукових праць, але й як активний популяризатор міжнародного права та його історії, блискучий лектор, що часто виступав як перед студентами, так і перед пересічно зацікавленими харків'янами з публічними лекціями [20, с. 23]. В університеті паралельно з лекціями з міжнародного права з 1888 р. В. П. Даневський також викладав, за дорученням факультету, курс кримінального права. У 1893 р. його було переведено на кафедру кримінального права і судочинства.

Відтоді в історії кафедри розпочався період, коли викладання міжнародного права здійснювалося відомими вченими-міжнародниками, які були представниками інших університетів Російської імперії [25, с. 60]. Серед них – вихованець юридичного факультету Казанського університету М. І. Догель, який у червні 1895 р. за розпорядженням міністерства народної освіти був призначений приват-доцентом Харківського університету за кафедрою міжнародного права. У квітні 1900 р. він захистив у Харківському університеті дисертацію «Про воєнне заняття (*occupatio bellica*)» [26] та отримав ступінь доктора міжнародного права, а в листопаді 1896 р. був переміщений у званні приват-доцента за кафедрою міжнародного права до Казанського університету [27, с. 20].

Плідним виявився період перебування у Харкові й для представника Санкт-Петербурзької школи міжнародного права – барона М. О. Таубе. Цей виходець зі старовинного шведсько-німецького роду, що вів свій початок з XIII ст., історик, юрист, дипломат, державний діяч, член-засновник Російського товариства морського права (1905 р.), представник Росії на Міжнародній конференції з морського права (Лондон, 1908–1909 рр.), член Постійної палати третейського суду в Гаазі (з 1909 р.), учень всесвітньо відомого юриста-міжнародника, професора Ф. Ф. Мартенса 28 травня 1896 р. був затверджений у ступені магістра міжнародного права, а 29 листопада 1899 р. – доктора міжнародного права. З 1 січня 1897 року він здійснював викладання на юридичному факультеті Харківського університету, в 1903–1911 рр. – змінив на кафедрі у Петербурзькому університеті свого вчителя Ф. Ф. Мартенса.

Як і В. П. Даневському, М. О. Таубе був притаманний історичний підхід до міжнародно-правових досліджень. Так, 31 січня 1897 р., виступаючи в Харківському університеті з лекцією «Основні фазиси в історії розвитку міжнародних відносин і права», вчений характеризує міжнародне право, як «сукупність юридичних норм, що розмежовують інтереси та визначають взаємні відносини держав – учасниць міжнародного спілкування»,

наголошував: «Наука, яка вивчає принципи цього права – як продукту тривалого історичного процесу, що інтегрував окремі народи в одне культурне ціле, – є, звичайно, наукою переважно історичною» [28, с. 2].

М. О. Таубе наголошував, що період пізнього середньовіччя (а саме XIV-XV ст.), «зберігши в недоторканості моральну сторону папства та імперії, які об'єднували народи», знищив політичні, «небезпечні для міжнародного спілкування елементи імператорсько-папсько-феодалної системи X-XIII століть, висунувши на її місце низку незалежних великих національних держав», що являли собою держави вже сучасного типу і стали суб'єктами міжнародного права, яке вже народжувалося. Саме від цього часу вчений веде відлік існування повноцінного міжнародного права, яке тепер містить «усі елементи, необхідні для наявності міжнародного спілкування у нашому (сучасному – авт.) значенні» [28, с. 5]. Ця його думка була широко обгрунтована М. О. Таубе у фундаментальній праці «Історія зародження сучасного міжнародного права (Середні віки)», перший том якої побачив світ у Петербурзі, а другий – у Харкові [29; 30].

З 1899 по 1901 роки лекції з міжнародного права на юридичному факультеті Харківського університету читав представник московської школи міжнародного права В. А. Уляницький, відомий низкою блискучих публікацій з різноманітних проблем міжнародного права. У 1883 році він захистив на основі дослідження широкого кола архівних джерел магістерську дисертацію «Нариси дипломатичної історії Східного питання. Дарданелли, Босфор і Чорне море у XVIII ст.» [31]. У 1885 р. цю книгу було удостоєно Академією наук Уварівської премії. 1885 р. В. А. Уляницького було прийнято на посаду приват-доцента за кафедрою міжнародного права юридичного факультету Московського університету, а в 1888 р. він був затверджений членом Археографічної Комісії міністерства народної освіти з залишенням у вже займаних ним посадах. 1899 року В. А. Уляницький був переведений до Харківського університету приват-доцентом кафедри міжнародного права. В лютому 1900 р. він захистив у Московському університеті докторську дисертацію «Російські консульства за кордоном у XVIII ст.» і невдовзі був призначений ординарним професором кафедри міжнародного права юридичного факультету Харківського університету, де він працював до переведення в 1901 р. до Томського університету [32].

Останнім завідувачем кафедри в Харківському університеті перед ліквідацією його юридичного факультету був ще один випускник *alma mater* В. А. Ястржембський – автор фундаментальної праці «Про капітуляції в Оттоманській імперії» [33]. Ще навчаючись в університеті він був удостоєний іменної премії професора Д. І. Каченовського за дослідження «Воєнне міжнародне право в російсько-турецьку війну 1877-1878 рр.». У квітні 1895 року В. А. Ястржембський, захистивши в Києві магістерську дисертацію, отримав звання приват-доцента, що дало йому можливість протягом 1895-1896 рр. читати в Харківському університеті паралельний обов'язковий курс міжнародного права. Пізніше ним було розроблено власний навчальний курс «Історія міжнародних зносин», який він викладав у першому півріччі 1896-1897 навчального року [2, с. 254]. В. А. Ястржембський був професором кафедри міжнародного права юридичного факультету аж до 1920 р., коли Комісією у справах реформування вищої школи при Наркоматі освіти УСРР було видано Інструкцію про тимчасову організацію вищої школи в Україні, яка наказувала заняття на юридичних факультетах «...повністю припинити й організаційні їх форми без шкоди для інвентарю рішучо ліквідувати» [34].

Відновлення університетської кафедри міжнародного права відбулося вже за часів незалежності України та пов'язане з відродженням з 1 червня 2004 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна юридичного факультету [34]. Спочатку викладання міжнародного права здійснювалося професорсько-викладацьким складом кафедри конституційного та міжнародного права. З утворенням 1 вересня 2016 р. кафедри міжнародного і європейського права розпочалася підготовка бакалаврів та магістрів за спеціальністю «Міжнародне право». Кафедру очолила доктор юридичних наук, професор Т. Л. Сироїд. Під її керівництвом та спираючись на кращі освітні традиції університету та інших провідних юридичних закладів сформувався спочатку невеликий, але дієвий колектив (д.ю.н., проф. О. А. Гавриленко, к.ю.н. Є. Б. Тітов, к.ю.н. Л. О. Фоміна, к.ю.н. Ю. О. Толстенко, старший лаборант Д. В. Гайдар). До співпраці були запрошені й викладачі інших кафедр факультету (д.ю.н., проф. В. О. Сergyin, к.ю.н., доц. О. С. Передерій та ін.).

Робота розпочиналася зі створення методичних матеріалів, залучення до наукової роботи найбільш старанних та талановитих студентів. Кафедрою було видано низку монографій та наукових статей, підручників і навчальних посібників. Зокрема, навесні 2018 р. побачили світ створений кафедральним авторським колективом перший в Україні посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання майбутніх бакалаврів «Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини» [35], а також фундаментальний авторський підручник Т. Л. Сироїд «Міжнародне публічне право» [36]. Восени 2018 року за результатами міжнародного трирічного проекту Модуль Жана Моне «Започаткування навчального курсу з права ЄС» (553472-EPP-1-2014-1-UA-EPPJMO-MODULE), який було реалізовано на юридичному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у 2014–2017 рр. за підтримки Виконавчої агенції з освіти, аудіовізуальних засобів та культури (EACEA) Європейської Комісії авторським колективом, який включає представників кафедри, вітчизняних і зарубіжних учених – спеціалістів у галузі міжнародного та європейського права, видано підручник «Основи права Європейського Союзу» [37].

Справжнім проривом у науковій роботі відродженої кафедри став захист у вересні 2017 р. в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка викладачем кафедри Л. О. Фоміною кандидатської дисертації «Правове регулювання забезпечення безпеки учасників міжнародного кримінального судочинства» [38].

У 2017 р. було відкрито аспірантуру відповідно до освітньо-професійної програми підготовки третього (доктор філософії) рівня галузі знань 29 Міжнародні відносини, спеціальності 293 Міжнародне право. Влітку 2018 р. склад кафедри поповнили к.ю.н., Л. М. Гришко і молоді викладачі – А. А. Трушкевич та А. Л. Шевченко.

Нині кафедра забезпечує викладання та методичне забезпечення міжнародно-правового циклу юридичних дисциплін на факультеті за усіма формами навчання. Працівниками кафедри викладаються 33 навчальні дисципліни, серед яких «Вступ до міжнародного права», «Міжнародне публічне право (основи теорії)», «Право Європейського союзу», «Право міжнародних договорів», «Міжнародне кримінальне право», «Міжнародне гуманітарне право», «Міжнародне право прав людини», «Історія міжнародного права», «Історія дипломатії», «Джерелознавство історії міжнародного права», «Право зовнішніх зносин» та інші. На кафедрі здійснюється підготовка науково-педагогічних кадрів та науково-експертна діяльність за спеціальностями 12.00.11 – міжнародне право та 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Згідно з планом роботи кафедри професорсько-викладацький склад кафедри здійснює наукові дослідження, які безпосередньо пов'язані з міжнародним та європейським правом. Викладачі кафедри постійно беруть участь у науково-теоретичних, всеукраїнських, міжнародних конференціях. Вихованню майбутніх юристів-міжнародників сприяє робота кафедрального наукового гуртка.

Кафедра підтримує тісні зв'язки з Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститутом держави і права НАН України ім. В. М. Корещького, Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого, Харківським національним університетом внутрішніх справ, юридичним факультетом Львівського національного університету імені Івана Франка, Інститутом права імені В. В. Сташиса Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) та іншими вищими навчальними закладами України, організаціями та установами юридичного спрямування. Співпраця з ними виявляється у спільній участі в наукових конференціях, спільному написанні та рецензуванні монографій, підручників, посібників, наукових праць, статей, опонуванні дисертацій тощо.

Підсумовуючи усе викладене вище, зауважимо, що підґрунтя діяльності кафедри становлять напрацювання попередніх поколінь професорів, доцентів та викладачів. Окремих з них, зокрема, Д. І. Каченовського, А. М. Стоянова, В. П. Даневського, В. А. Ястржембського та інших, з повним правом можна віднести до тієї генерації професорів-юристів Харківського університету, науково-педагогічні напрацювання яких створили фундамент сьогоденній вітчизняній правничій освіті та науки. Їхні праці, які за радянських часів з ідеологічних міркувань були пущені в непам'ять і лише побіжно згадувалися дослідниками, містять багато шарів цінної інформації та глибоких наукових висновків, що надає можливість зарухувати їх до кола найвідоміших у свій час на європейських теренах фахівців з міжнародного права, які створили вагоме підґрунтя для подальших досліджень у цій царині. Сучасний професорсько-викладацький колектив, студенти-юристи прагнуть з гідністю продовжувати традиції, що були напрацьовані попередніми поколіннями міжнародників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлова Т. Г. Сто лет спустя после юбилея. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Под ред. М. П. Чубинского, Д. И. Багаля. Х. Изд-во САГА, 2007. С. 5–32.
2. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Под ред. М. П. Чубинского, Д. И. Багаля. Х. Изд-во САГА, 2007. 15, VIII, 309 с.
3. Мережко А. А. История международно-правовых учений / А. А. Мережко. К.: Таксон, 2006. 492 с.
4. Martens G. F. Précis du droit des gens moderne de l'Europe fondé sur les traités et l'usage / Georg Friedrich von Martens. Göttingen, 1789. 372 s.
5. Клюбер И. Л. Новейшее европейское народное право: Перевод с французского / И. Л. Клюбер. М.: Тип. Ав. Семена, 1828. 410 с.
6. Тарасов О. В. Зі спадщини харківської школи міжнародного права (фрагменти рукопису Т.Ф. Степанова «Право Народів і Дипломатія» 1844 р.) / О. В. Тарасов. Харків: Оберіг, 2016. 40 с.
7. Тарасов О. В. К истории Харьковской школы международного права / О. В. Тарасов // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 42–47.
8. Общий устав Императорских российских университетов от 26 июля 1835 г. // Полн. собр. законов Российской империи. Собр. 2. Т. X. Отд. I. СПб., 1836. № 8337.
9. Бушанський В. В. Міцкевич Олександр Миколайович / В. В. Бушанський // Юридична енциклопедія. Т.3. К-М. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2001. С.739.
10. Пастушенко А. О. Наукова робота Д. І. Каченовського і Західний світ: взаємні рефлексії / А. О. Пастушенко // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Історичні науки. 2015. Вип. 8. С. 84–93.
11. Гавриков О.В. Д. И. Каченовский как историк философии права и политической науки / О. В. Гавриков // Материалы Международного молодежного научного форума «Ломоносов-2011» / Отв. ред. А. И. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов, М. В. Чистякова. М.: МАКС Пресс, 2011 URL: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2011/1335/5138_fea5.pdf.
12. Кагановська Т. С. Дмитро Іванович Каченовський / Т. С. Кагановська, А. О. Червяцова // Universitates. Наука и просвещение. 2008. № 3. С. 24-32.
13. Каченовский Д. И. О каперах и призовом судопроизводстве, в отношении к нейтральной торговле: исследование / Д. И. Каченовский. М.: Тип. В. Готье, 1855. XVI+174 с.
14. Охотнікова Н. Г. Питання міжнародного морського права у творах Д. І. Каченовського / Н. Г. Охотнікова URL: www.artschool-hmr.narod.ru/articles/Ohotnikova_tezy.doc.
15. Университетский устав 1863 г. // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Т. XXXVIII. Отделение I. СПб., 1866. № 39752.
16. Богдашина О.М. Историк та влада: сюжети, міркування та застереження / О. М. Богдашина // Харківський історіографічний збірник. – 2016. Вип. 15. С. 43–54.
17. Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.) / О. М. Богдашина. Х. : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2013. 560 с.
18. Каченовский Д. И. Курс международного права. Ч. I / Д. И. Каченовский. Х. : Универ. тип., 1863. С. 63, 95.

19. Стоянов А. Н. Очерки истории и догматики международного права. Лекции, читанные в 1873/74 году в Харьковском университете / А. Н. Стоянов. Х. : Универ. тип., 1875. 742 с.
20. Гавриленко О.А. В.П. Даневський як історик міжнародного права / О.А. Гавриленко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». 2016. Вип. 22. С. 21–25.
21. Даневский В. П. Система политического равновесия, легитимизм и начала национальности в их взаимной связи: Историко-догматическое исследование / В. П. Даневский. – СПб.: Тип. Р. Голике, 1882. 334 с.
22. Стоянов А. Н. [Рецензия] Даневский. Системы политического равновесия и легитимизма и начала национальности в их взаимной связи. СПб, 1882 / А. Н. Стоянов // Юридический вестник. Изд. Моск. юрид. общества. – М.: Тип. А.И. Мамонтова и Ко. 1883. № 4. С. 726–730.
23. Касяненко Ю. Я. Даневський Всеволод Пійович / Ю. Я. Касяненко // Юридична енциклопедія. У 6 т. Т. 2. Д-Й. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. С. 8.
24. Алексеенко М. М. В. П. Даневский [Надгробная речь] / М. М. Алексеенко // Записки Харьковского университета. 1898. Кн. 4. Летопись Харьковского университета. С. 17–18.
25. Буроменский М. В. Харьковская школа международного права / М. В. Буроменский, О. В. Сенаторова, О. В. Тарасов // Альманах международного права. 2011. Вып. 3. С. 57–77.
26. Догель М. И. О военном занятии (осcupatio bellica) / М. И. Догель. – Казань: Типо-лит. Имп. ун-та, 1898. 361 с.
27. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Казанского университета : За сто лет (1804–1904): В 2 ч. Ч. 2: Факультеты юридический и медицинский, преподаватели искусств и добавления справочного характера / Под ред. Н. П. Загоскина. Казань : Типо-литогр. Имп. ун-та, 1904. 454 с.
28. Таубе М. А. Основные фазисы в истории развития международных отношений и права (Вступительная лекция, читанная в Харьковском университете 31 января 1897 г.) / М. А. Таубе. Харьков: Паровая тип. и литогр. Зильберберг, 1898. 9 с.
29. Таубе М. А. История зарождения современного международного права (Средние века). В 3 т. Т. 1: Введение и Часть общая / М. А. Таубе. – СПб.: Типо-лит. П.И. Шмидта, 1894. 370 с.
30. Таубе М.А. История зарождения современного международного права (Средние века). В 3 т. Т. 2: Часть особенная / М. А. Таубе. СПб.: Паровая типо-лит. Зильберберг, 1899. 362 с.
31. Уляницкий В. А. Дарданеллы, Босфор и Черное море в XVIII веке / В. А. Уляницкий. М. : Тип. А. Гатцуан, 1883. VIII, 484 с., CCLX.
32. В. А. Уляницкий URL: <https://kpfu.ru/law/struktura/kafedry/mezhdunarodnogo-i-evropejskogo-prava/istoriya-prepodavaniya-mezhdunarodnogo-prava/vaulyanickij>.
33. Ястржембский В. А. О капитуляциях в Оттоманской империи / В. А. Ястржембский. Х. : Тип. «Печатное дело» К. Н. Гагарина, 1905. 510 с.
34. Юридичний факультет: історія та сучасність URL: <http://jurfak.univer.kharkov.ua/history.php>.
35. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / За заг. ред. Т. Л. Сироїд. Х. : ФОП Бровін О. В., 2018. 292 с.
36. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: підручник / Т. Л. Сироїд. Одеса : Фенікс, 2018. 744 с.
37. Основи права Європейського Союзу: підручник / За заг. ред. д.ю.н., проф. Т. Л. Сироїд; координатор проекту к.ю.н., доц. А. О. Червяцова. Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Х., 2018. 456 с.
38. Фоміна Л.О. Правове регулювання забезпечення безпеки учасників міжнародного кримінального судочинства: дис. ... канд. юрид. наук – 12.00.11. Харків, 2017. 209 с.